

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ: ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОСТІ

Статтю присвячено проблемі організації практичної підготовки майбутнього вчителя. Охарактеризовано сутність педагогічної практики в навчально-виховному процесі підготовки студентів педагогічних спеціальностей як чинника розвитку їхніх дослідницьких умінь. На основі емпіричних даних окреслено труднощі, з якими стикаються майбутні педагоги в процесі виконання квазіпрофесійної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній педагог, педагогічна практика, дослідницький метод, дослідницькі уміння.

Перші кроки до становлення сучасного вчителя можуть бути процесом формування його досвіду професійної діяльності. Загальновідомо, що найбільш інтенсивні зміни в цьому досвіді відбуваються саме на етапі професійної підготовки у ВНЗ: у процесі включення майбутніх педагогів у практичну діяльність.

Саме в період занурення у квазіпрофесійну діяльність майбутні вчителі набувають першого досвіду, що надасть їм можливість самостійно вирішувати професійні ситуації та завдання.

Основною метою педагогічної практики є закріплення і поглиблення знань, отриманих студентами в процесі навчання, надбання необхідних умінь і навичок практичної роботи зі спеціальності, яка вивчається. Педагогічна практика виконує адаптаційну, навчальну, виховну, розвивальну й діагностичну функції. Обмірковуючи організацію педагогічної практики, потрібно орієнтуватися не тільки на виконання програми практики, а й, насамперед, сприймати кожного студента як унікальну особистість, ретельно і обережно, цілеспрямовано й послідовно розкриваючи в ньому сильні особистісні та професійні сторони, допомагаючи компенсувати слабкі. Забезпечення особистісно орієнтованого, комплексного, безперервного і творчого характеру підготовки кожного студента з різним рівнем сформованості професійних умінь і навичок неодмінно позначиться на підвищенні якості їхньої професійної підготовки.

Аналіз наукової літератури з теми дослідження свідчить, що учені приділяють належну увагу проблемі професійної підготовки фахівців, зокрема таким її аспектам, як: методологічні основи підготовки фахівців у системі неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало); теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх педагогів (В. Андрущенко, Ю. Бабанський, В. Бондар, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, О. Савченко, Л. Хомич); практична підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів (О. Абдулліна, Ф. Гоноболін, Н. Казакова, Л. Спірін, А. Щербаков).

Мета статті – визначити й охарактеризувати методичні принципи та механізми організації дослідницької педагогічної практики майбутніх учителів.

Ґрунтовний аналіз першоджерел і власний педагогічний досвід переконав нас у тому, що найбільші педагогічні можливості для формування дослідницьких умінь та плідного професійного їх самовиявлення складаються у процесі проходження студентами педагогічної практики, де створюються умови, максимально наближені до самостійної професійної педагогічної діяльності.

Для досягнення цього в подальшому проектуванні змісту науково-дослідної роботи майбутніх педагогів на етапі формування вчителя-дослідника перевага надають їхній активній практичній участі під час педагогічної практики у вирішенні найновіших і найгостріших проблем учителя сучасної школи засобами науково-дослідної роботи.

Мова йде про організацію тієї педагогічної практики, яка передбачає модернізацію змісту, методів і форм її проведення, вимагає індивідуальної відповідальності за власну педагогічну діяльність. З цією метою нами запропоновано методичне забезпечення диференційованого підходу до організації педагогічної практики майбутніх педагогів з урахуванням їхнього досвіду, накопиченого під час роботи в наукових гуртках, імплементації сучасних вимог до їхньої професійної готовності.

Ми виходили з того, що педагогічну практику, яка є суттєвою ланкою професійної підготовки студентів у педагогічному навчальному закладі, можна організувати так, щоб вона максимально враховувала рівень готовності студентів до організації науково-дослідної роботи в різних навчальних закладах та задовольняла професійні інтереси. З цією метою для проведення педагогічної практики нами було виділено групу особливо обдарованих студентів (за рівнем готовності до науково-дослідної роботи) з метою підвищення мотивації та заохочення повноцінного практичного застосування їхнього більш плідного й виразного досвіду самовиявлення навичок наукового пошуку, оригінальних засобів розв'язання складних педагогічних ситуацій завдяки успішному використанню здобутих знань з психології, педагогіки, фахових методик. Усвідомлюючи відповідальність і багатогранність педагогічної діяльності в реальних або змодельованих умовах педагогічної практики, що дає можливість реально з'ясувати, наскільки правильно обрано сферу діяльності, ступінь співвідношення особистісних якостей із майбутньою професією, а також переконатися, наскільки важливим для сучасного вчителя є володіння методами наукових досліджень, теорією і практикою освітнього процесу.

Педагогічна практика студентів складається з декількох компонентів: освітньо-кваліфікаційний рівень “бакалавр” – позакласна й позашкільна практика, робота в літніх оздоровчих таборах, навчально-педагогічна практика, виробничо-педагогічна практика; освітньо-кваліфікаційний рівень “спеціаліст” – виробничо-педагогічна практика.

Виробнича практика має великі можливості для формування у майбутніх педагогів творчого ставлення до педагогічної діяльності, визначення рівня їхньої професійної підготовки та професійної спрямованості. Головною умовою організації практичної підготовки є всебічна орієнтація майбутнього вчителя на всі сфери педагогічної діяльності: предметну, навчальну діяльність учнів, її методичне забезпечення, особистісні виховні взаємини та їх організацію, пошукову й дослідницьку діяльність і оволодіння її методикою.

Безпосередня робота з учнями є найсприятливішим педагогічним середовищем для формування усіх блоків професійно-творчих умінь студентів педагогічного університету, потужним мотиваційним чинником у процесі активного самовиявлення дослідницьких умінь майбутніх учителів.

З урахуванням вищезазначених чинників наведемо основні завдання підготовки студентів до пошуково-дослідницької діяльності у період проходження педагогічної практики: 1) актуалізація знань про науково-дослідницьку діяльність в особистісному плані; 2) формування науково-педагогічної свідомості; 3) орієнтація майбутніх фахівців на інноваційну діяльність на основі цілісного ставлення до педагогічної теорії; 4) розвиток дослідницьких, аналітичних, прогностичних умінь; 5) формування методичних і практичних умінь здійснення інноваційної діяльності; 6) залучення студентів на початкових етапах навчання до власного наукового пошуку [1].

За нашою концепцією, найефективніше оволодіти професійно-творчими вміннями майбутні педагоги можуть тільки тоді, коли студенту дається право самостійно (але під контролем методичного керівника практики) розв'язувати професійні завдання різного рівня складності, здійснювати викладацьку діяльність уже не теоретично, а в реальній педагогічній ситуації, визначати подальшу перспективу власного професійного зростання.

У своєму експерименті ми сподівалися, що пізнання й усвідомлення студентами майбутньої професійної діяльності у ЗНЗ шляхом дослідництва в межах засвоєння методики квазіпрофесійної науково-дослідної роботи під час педагогічної практики позитивно вплине на перетворення потреби у здійсненні пошуково-дослідницького підходу в професійно-життєву цінність.

Наведемо декілька прикладів організації педагогічної практики в умовах надання студентам такої самостійності.

Так, під час проходження педагогічної практики на уроках математики майбутні педагоги при вивченні тем: “Теорема Піфагора”, “Сума кутів трикутника”, “Коло”, “Ознаки паралельності прямих”, “Властивості квадратного кореня”, “Протилежні числа” здійснювали дослідницький підхід. Крім уроків-досліджень проводилися також міні-дослідження, що містять лише деякі дослідницькі елементи. Виконання такого завдання займало всього кілька хвилин. Ось приклад проблемного запитання: “Чому трикутник названий “трикутником”? Чи можна дати йому іншу назву, також пов'язану з його властивостями?”.

Прикладом уроку-дослідження може бути також урок математики в 6 класі з теми: “Протилежні числа”. Учням було запропоновано навести приклади протилежностей у навколишньому житті: тепло – холод, вгорі – внизу, щастя – горе, добро – зло тощо. Поставлено завдання: дізнатися, як числа відображають цей факт? Наводяться приклади історичних подій і дат, зазначається коли вони відбулися: геніальний математик стародавності Архімед народився у 287 р.; відомий російський математик М. Лобачевський народився в 1792 р.; перші олімпійські ігри в Греції відбулися у 776 р.; перші міжнародні олімпійські ігри – у 1896 р.

Щоб підвести школярів до поняття про протилежні числа, їх запитували: “Яким математичним знаком можна замінити слова “до нашої ери”, “нашої ери”? “Яким числом можна замінити рік “Різдва Христового”? Учні записують у зошити протилежні цифри, наводять приклади подібних пар, пояснюють, чим вони відрізняються зовні, пропонують свої назви таких чисел. Після цього учням пропонувалося самим сформулювати визначення поняття “протилежні числа”. Добре гармонізує в такому уроці експеримент, за допомогою якого учні також роблять власні висновки.

На дошку вивіщується заготовка координатної прямої з яскравими точками. Учням пропонується перегнути числову вісь відносно 0. Запитання: “Що помітили, що сталося з нулем?” Учні встановлюють причинно-наслідкові зв’язки, роблять висновки, що числа відобразилися, а нуль – протилежний самому собі.

Дослідницькі уміння й навички, набуті в шкільному педагогічному процесі, за висловленими враженнями майбутніх педагогів, допомогли їм самим розширити й поглибити професійні знання, збагатити свої уявлення про особливості й нескінченність пізнання; працювати з різними джерелами інформації, здійснювати вибір найбільш значущого змісту із наявного інформаційного масиву; сформулювати науково-дослідницькі навички; реалізувати особистий творчий потенціал, самоствердитися.

Наведемо приклади фрагментів уроків з фізики, цілком присвячених організації дослідницької діяльності учнів як джерелу нових знань. На занятті з теми “Дія рідини і газу на занурене в них тіло” (7 клас), під час пояснення нового матеріалу учні займають позицію дослідника. Майбутній педагог демонструє звичайний дослід щодо розтягування пружини під дією вантажу, що знаходиться спочатку в повітрі, а потім у воді. У бесіді з учнями з’ясовується існування виштовхувальної сили. Саме тепер пропонується перейти до серйозного наукового дослідження – з’ясування, від чого залежить виштовхувальна сила.

Будь-яке дослідження розпочинається зі збору та обговорення фактів. Такі факти поступово накопичуються в ході бесіди, коли учні згадують різні явища природи й випадки з повсякденної практики. Це допомагає їм сформулювати проблему уроку й висунути гіпотезу. Учні припускають, що виштовхувальна сила залежить від обсягу зануреного тіла, від його ваги (або маси), від щільності рідини, від глибини занурення й форми тіла. Вчителю не слід відкидати неправильні припущення: кожна з гіпотез потребує

експериментальної перевірки. Для цього на кожному столі студентами підготовлено важіль, закріплений на штативі, 2 склянки з водою, тіла одного об'єму, але різної маси (калориметричні тіла), кухонна сіль, лінійка, тіла однакової маси, але різного об'єму (алюмінієвий циліндр з набору калориметричних тіл і картоплина, попередньо обв'язані ниткою).

Як засвідчують результати дослідно-експериментального дослідження й особистий досвід, школярі досить швидко відмовляються від керівництва вчителя і беруть управління в свої руки. Самостійно фантазуючи, учні пропонують виконати наступний етап дослідження, що дає змогу вчителю перейти від малоефективної фронтальної роботи до індивідуальної творчої навчально-дослідницької діяльності, що сприяє виробленню таких знань і умінь: самостійно пояснювати й доводити нові факти, явища, закономірності; класифікувати, порівнювати, аналізувати й узагальнювати раніше вивчені явища, закономірності; проводити експерименти, висувати й обґрунтовувати гіпотези; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; розглядати одні й ті ж факти, явища, закономірності під новим кутом зору; застосовувати наукові методи дослідження (теоретичний аналіз і синтез, експериментальне, математичне моделювання тощо); знаходити кілька варіантів рішення, вибирати та обґрунтовувати найраціональніший; рецензувати й оцінювати власну роботу дослідницького характеру, а також роботи товаришів.

Отже, враховуючи наведені методичні домінанти, можна зробити висновок про необхідність зміни характеру існуючої форми організації педагогічної практики студентів з усіх предметів, а також про те, що робить її (педагогічну практику, метою якої є підготовка педагога-дослідника) успішною:

- наявність у студента-практиканта власної авторської методики навчання та виховання;
- наполегливе втілення під час педагогічної практики новітніх досягнень педагогіки, методики, передового педагогічного досвіду, застосування рекомендації з наукової організації педагогічної праці;
- систематичне й захоплююче інформування вихованців про нові надбання в науці, техніці, культурі;
- заохочення учнів і залучення їх до колективного обговорення науково-технічних і соціальних питань;
- ознайомлення школярів з біографіями видатних учених, їхнім внеском у розвиток науки;
- розкриття перед учнями методів і труднощів наукового пізнання, показ залежності результатів від генезису наукового знання;
- заохочення дослідницької роботи школярів, надання їм можливості працювати за алгоритмами розв'язання творчих задач;
- надання можливості пережити радість відкриття, відчуття успіху, задоволеності від пізнавальних зусиль.

Переслідуючи домінуюче завдання нашого дослідження – перетворення потреби майбутніх педагогів у здійсненні пошуково-дослідницького підходу в професійно-життєву цінність, в умовах педагогічної практики ми

використали дидактичні можливості саме дослідницького методу. Завдяки цьому методу студенти разом із вихованцями під час педагогічної практики самі брали участь у науковому пізнанні: спостерігали та вивчали факти і явища, виявляли проблему дослідження, висували гіпотези, планували шляхи їх перевірки, вивчали літературу, оцінювали результати, визначали можливості використання набутих знань.

Дослідницький метод у практичному навчанні базується на самостійному формулюванні тими, хто навчається, проблемних питань і на такому ж самостійному пошуку фактів, аргументів, способів доведення, узагальнення, моделювання тощо. Дослідницький метод застосовувався для розвитку творчих здібностей і вмінь учнів, мав сприяти більш осмисленому й самостійному оволодінню знаннями й творчими способами, що має безпосередній зв'язок з формуванням практичних дослідницьких професійно-творчих умінь самого майбутнього педагога.

Таким чином, уміння студентів розвивати у дітей загальні навички, необхідні в розв'язанні будь-якого дослідницького завдання – один з основних практичних складових сучасної шкільної освіти, а головне – критерій практичної професійної готовності майбутніх педагогів до його виконання.

Наведемо декілька прикладів і висловлювань студентів-практикантів про їхнє ставлення до організації педагогічної практики, які суб'єктивно, але переконливо про це свідчать.

“Дійсно, науково-дослідна робота з учнями збільшила мою впевненість у собі, додала додаткових переваг щодо власної ініціативи, сміливості та наполегливості, при чому, без підказок та сторонньої допомоги. Сприяла не тільки оволодінню педагогічними здібностями, а й виникненню почуття гордості, обґрунтованій впевненості у власних наукових можливостях, навчила долати труднощі й не впадати в розгубленість без стороннього керівництва...” (Анастасія К., 5 курс).

Надамо ще один самозвіт майбутнього педагога: “Під час занять я бачив, як однокласники, яких я раніше вважав легковажними у навчанні, за якихось кілька тижнів змінювалися на моїх очах і ставали справжніми співучасниками творчого шкільного педагогічного процесу. Але найцікавіше в тому, що зараз я сам більше подобаюся собі. Раніше слово “наука” та всі похідні від нього просто лякали мене. А тепер здається, що у дослідницькій діяльності є щось глибоко чуттєве, наче здорова основа для нового міркування, впевненість у тому, що ці нові знання обов'язково принесуть позитивний результат у майбутній професійній діяльності...” (Максим Р., 5 курс).

Висновки. Саме в такій послідовності й поетапності професійної підготовки майбутніх педагогів до використання елементів НДР у майбутній педагогічній діяльності було зафіксовано нами зростання найвищих творчих можливостей, ініціативи й навіть методичних, педагогічно обґрунтованих знахідок, студентів.

Сподіваємося, що організація такої педагогічної практики, в процесі якої студенти переконуються в необхідності використання досвіду науково-дослідної роботи в пробудженні творчих інтересів дітей та зацікавлено-

сті їх шкільною дисципліною, яку викладає студент-практикант, стане для майбутнього вчителя його особистою цінністю, шляхом наближення до професіоналізму.

Список використаної літератури

1. Антоновський О. В. Педагогічна практика як засіб самореалізації та залучення студентів до інноваційної діяльності / О. В. Антоновський // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 22 (75). – С. 431–441.
2. Базалук О. О. Філософія освіти: її роль та місце в системі філософського знання / О. О. Базалук // Філософські обрії. – 2010. – № 23. – С. 187–200.
3. Сущенко Л. О. Теоретичні і методичні засади організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Сущенко Лариса Олександрівна. – Запоріжжя, 2014. – 533 с.
4. Фельдштейн Д. И. Психолого-педагогическая наука как ресурс развития современного социума / Д. И. Фельдштейн // Педагогика. – 2012. – № 1. – С. 18–32.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2014.

Сущенко Л. А. Педагогическая практика будущих учителей: ориентиры современности

Статья посвящена проблеме организации практической подготовки будущего учителя. Охарактеризована сущность педагогической практики в учебно-воспитательном процессе подготовки студентов педагогических специальностей как фактора развития их исследовательских умений. На основе эмпирических данных определены трудности, с которыми сталкиваются будущие педагоги в процессе выполнения квазипрофессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущий педагог, педагогическая практика, исследовательский метод, исследовательские умения.

Sushchenko L. Pedagogical Practice of Future Teachers: Reference Points of Modernity

Article is devoted to practical training of future teachers. Characterized by the nature of teaching practice in the educational process of training pedagogical students as a factor of development of their research skills. On the basis of empirical data marked difficulties faced by future teachers in the implementation activities.

It is proved that the greatest educational opportunities to build research skills and their professional fruitful expressions are formed in the process of passing students teaching practice, where the conditions as close to independent professional teaching. To achieve this in the future design of the content of the research work of the future teachers at the stage of formation of the teacher-researcher, preference was given to their active participation in practical pedagogical practice in tackling new and pressing challenges of the modern school teachers means of research.

It is found that the teaching practice, which is an essential element of professional training of students in teacher training institutions, we can arrange so that it takes into account the maximum level of readiness of students to the organization of research work in various institutions and meet professional interests.

Proved that organization of teaching practice, during which students are convinced of the need to use the experience of research work in the awakening of the creative interests of the children and also their interest in school discipline, which sets out the student interns, to become a future teacher of his personal values, by approaching the professionalism.

Key words: training, future teacher, teaching practice, research method, research skills.